

ELS CAPBREUS COM A FONT HISTÒRICA: L'EXEMPLE DELS CAPBREUS DE MATARÓ I VILASSAR (SEGLE XIV).

"Habet in Palatiolo mansum dominicatum cum casa et alii casticiis sufficienter. Habet ibi de terra arabili culturas VI, quae habent bunuari CCLXXXVII, ubi possunt seminari de frumento modios MCCC; de vinea aripennos CXXVII, ubi possunt colligi de vino modios DCCC."
Políptic de l'abat Irminó (s. IX).

1. Aquesta comunicació respon a dos objectius que es corresponen amb dues motivacions personals respecte a la tasca dels historiadors, i que, alhora, es troben íntimament lligades als debats més amplis del que significa, ara i avui, i vers on es dirigeix -o deu dirigir-se- la nostra historiografia. Un plantejament fins a cert punt teòric, però no massa desvinculat del treball empíric sempre necessari i sens dubte bàsic per a portar a terme estudis que mereixin amb tot rigor la denominació de científics. D'una banda, aquesta feina callada, laboriosa i silenciosa de la recerca arxivística, tan plena de dificultats i a la vegada tan plena de recompenses; de l'altra, la indispensable interpretació de les dades documentals, que requereix una base bibliogràfica sòlida i suficientment actualitzada i, al mateix temps, que assoleixi les mínimes condicions per a ésser una proposta vàlida per al nostre esdevenir historiogràfic. Investigació i bibliografia, però també metodologia. És en relació a aquest darrer aspecte vers on s'ha dirigit la nostra reflexió, car creiem que el correcte tractament de les fonts és l'eina fonamental per a desenvolupar amb correcció la nostra història, i emmarcant aquesta història dins una concepció històrica on es consideri tan necessària la història general com la història local, on calgui la macroanàlisi i la microanàlisi dels fets (1).

Els objectius enunciats s'integren i defineixen el propi títol del nostre estudi: en primer lloc, pensar la documentació partint de directrius metodològiques antipositivistes, però veure-hi les seves possibilitats a un nivell de font històrica. És a dir, reflexionar sobre quan i com un document concret -els capbreus- pot donar-nos llum sobre qüestions i dubtes comuns a molts moments històrics distints, de diferent marc cronològic i variable marc geogràfic. En segon lloc, reduir les idees abstractes a l'exemple concret, a nivell temporal i espacial; per tant, ens referirem a dos capbreus específics, el del castell de Vilassar i el del castell de Mataró, realitzats ambdós a mitjan del tres-cents. La nostra proposta inclou, doncs, l'avaluació de la font històrica en si, però no defuig la concreció d'aquesta font en mostres singulars que ens apropen a una realitat molt nostra, a la història del Maresme medieval. Perquè sí és ben cert que previ d'hipòtesis, precedent a la recollida de dades i a la síntesi, també creiem força essencial saber el que un tipus de

documentació pot arribar a oferir, per estalvis passos erronis i animar a la vegada futures investigacions que vagin més enllà de la sola enumeració o descripció de les dades documentals. L'estructuració d'aquesta aportació nostra es basarà, doncs, en l'avaluació del que significa un capbreu, de les sèries i arxius que en contenen, de la investigació referent a aquests documents feta fins ara, i en les possibilitats de recerca que les capbreuacions ofereixen, basant-nos, per aquest darrer aspecte, en les que hem pogut observar de la informació fornida pels capbreus de Mataró i de Vilassar.

2. En la recerca de plantejaments clars i adients, el primer pas serà la definició terminològica de la font estudiada. Antoni M. Aragó així l'explica: *El capbreu era un document o manual on hom anotava, en forma abreujada i en períodes cronològics espaiats, les confessions o reconeixements fets pels emfiteutes als senyors directes, per tal de conservar memòria o prova de la subsistència dels drets dominicals ... El capbreu conté, després de l'exposició de la causa [de la seva redacció], la relació de béns afectats, de llur situació, llur superfície i llurs afrontacions, i dels drets dominicals: prestacions en moneda o en espècie, pagament de lluïsmes; reconeixement de deutes, règim d'amortització, etc. Sovint els capbreus es feien generals dels diversos emfiteutes del mateix senyor directe* (2). Les col·leccions de costums de Girona inclouen també capítols que expressen el dret de capbreuació del senyor: *Item quod dominus directus potest compellere emphiteotam cum capudbreuiat sibi terras quas pro eo tenet, quod in capudbreuio exprimat terras quas pro alio vel aliis tenet etiam si per diem tenuerit*, costum general a tot Catalunya, per extensió del capítol XIV de les Commemoracions de Pere Albert (3).

Pel que fa a les possibles i encara inèdites fonts a estudiar que segueixin la denominació documental que avaluem, les possibilitats ens semblen, ara per ara, realment i desgraciadament encara nombrosíssimes. Diem realment perquè aquest és l'estat veritable de la recerca, encara tan susceptible i mancat de moltes anàlisis en profunditat. I també desgraciadament perquè, malgrat tantes eventualitats investigadores, resten sense la deguda atenció i menyspreades, o tal vegada desconegudes, per gran part de les iniciatives acadèmiques o de tipus personal. En aquest sentit, cal dir que en algunes de les sèries que conformen l'extensíssim volum documental de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, s'hi troben diferents capbreus que provocarien de ben cert monografies consistents. Una de les imprescindibles seccions a avaluar seria la de *Varia* de Cancelleria, on trobem sense massa dificultat registres anomenats *Libro de albales extraordinarios de Juan de Bossegays, escribano de ración de la casa del conde de Ampurias, Cabreo del marquesado de Camarasa, Cabreo de derechos de la Reina Catalina, en el vizcondado de Castellbó y cuentas del tesorero, Cabreo de Santa Maria de Besora*, entre d'altres que amb denominació no massa clara caldria confrontar de forma adient. En relació amb el que venim dient, caldria tenir en compte de forma molt especial les de Girona, el de Lleida, el de Manresa, el de Puigcerdà i el de la marquesa de Moià. Caldria fer un repàs de les capbreuacions allí incloses (4).

A més, el mateix arxiu conté d'altres seccions amb capbreus, com són les corresponents als patrimonis nobiliaris. En el fons Monistrol, la sèrie de volums en guarda; el fons del castell de Serrahí (Llers) ofereix un lligall amb còpies de capbreus de 1331 en endavant; de la mateixa manera, la secció de fons locals, a la sèrie de Torroella de Montgrí trobem el *capbreu del rector de Torroella de 1570*, i les *capbreuacions de l'abat de Santa Maria d'Amer de 1609* (4). Ambdues referències ens remetent a d'altres possibilitats arxivístiques fora de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. La primera d'elles

entronca amb el mateix caràcter del fons considerat, i de la mateixa forma la segona. O sigui, els arxius nobiliaris o familiars podran contenir capbreus, com és el cas de l'Arxiu Patrimonial del marquès de Barbarà al castell de Vilassar de Dalt (5), d'on hem tret el *Capbreu del castell de Vilassar* del qual extraïem les dades necessàries que sustenten aquest treball, conjuntament amb el de Pere de Màrgens. I també els arxius de caire més local, com poden ser els municipals o els parroquials, són susceptibles d'haver entre els seus fons documents d'aquesta mena. En aquest sentit, la tesi de llicenciatura de M. Josep Castillo (6), basada en dos capbreus conservats a l'Arxiu Municipal d'Argentona, n'és una bona mostra.

Pel que fa a la bibliografia i les monografies sobre capbreus, fins fa poc les referències eren mínimes. Manuel Riu, el 1977, n'estudiava dos del segle XVII, amb el suggerent títol *Els capbreus, font important per a la història socio-econòmica dels senyorius laics i eclesiàstics: dos exemples catalans del segle XVII, referents al monestir cistercenc de Santa Maria de Montbenet (Berga)*, dels quals havia presentat una comunicació al III Col.loqui d'Història del Monaquisme Català tres anys abans (7). Eva Serra, basant-se en un memorial de rendes dels Sentmenat de la mateixa centúria, ens oferí un detallat i acurat estudi del patrimoni nobiliari d'aquesta casa; a partir dels capbreus dels castells de La Pera, de La Roca del Vallès i de Fals, tots tres del tres-cents, juntament amb les anteriors dades dels Sentmenat, arribava a presentar un valuós treball sobre el règim feudal català abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe, alhora que ens feia veure les grans possibilitats que aquests documents abasten (8). Més endavant, els estudis sobre capbreus comencen a fer-se més nombrosos: Josep M. Marquès explica com es confeccionà el de Vilobí d'Onyar el 1337, i n'extreu informacions referents als homes, l'aigua, el bosc, els masos i camps, les terres dels masos, el conreu, les famílies, el poble, els noms de la gent, les relacions amb els senyors, les prestacions en espècie, les prestacions personals, i les obligacions del castell termenat (9). Sobretot és en el II Col.loqui d'Història Agrària on es manifestà l'interès dels joves historiadors vers aquesta font històrica, amb diverses comunicacions referents a la situació de la pagesia amb anterioritat al conflicte remença, a partir de l'estudi de capbreus del Maresme i Osona (10). Per cloure aquesta exposició que no pretenem exhaustiva però sí significativa, M. Josep Castillo realitzava una aproximació a l'estudi de la propietat dels Roig de la Penya al Mataró dels segles XVI-XVII amb la informació rebuda del capbreu de béns i rendes dels Desbosc (11); Joaquim Llovet (12) publicava una nòmina de les famílies de Mataró i l'excavació del lloçol segons el capbreu de Pere de Màrgens als *Fulls* del Museu-Arxiu l'any passat; i Josepa Clavé feia un recull d'onomàstica amb les dades ofertes per un capbreu del terme de Corbera de l'any 1566, on ressalta els noms de casa, els noms -cognoms o llinatges-, prenomés i renoms, i els noms de lloc (13).

3. Tan sols de l'enumeració i la sola i breu presentació dels treballs elaborats mitjançant la font que ens ocupa, és força directe, i tal vegada no massa difícil constatar la riquesa documental que un sol capbreu pot arribar a donar, i, a partir d'aquesta consideració, els suggeriments posteriors són encara més factibles. Potser perquè aquests manuals són tan plens de detalls, tan extensos i tan complets, que encara ara, malgrat saber que es treballen, continuem pensant que no n'hi ha prou, que es deixen un xic de banda, que caldria més atenció. També, i paral·lelament, voldríem que l'esforç dirigit vers ells fos correcte. És a dir, ambiciós, que sobrepassés l'estadi del llistat simple i enganxat al document, tant, que no s'envola mai, que reflecteix només el que l'escriptura relata, sense preguntar-nos per què ho diu així i no d'altra manera, ni tampoc sobre els interessos certs i concrets, però callats, que portaren els individus a redactar les

coses de la forma com ens han pervingut. El perquè que s'amaga darrera de la paraula escrita, que ara, passat tant de temps, tenim davant dels nostres ulls. Un rept. Una feina gran. No res més que el nostre ofici, aquell que qüestiona el passat, demanant-ho tot, fins i tot els motius més amagats, les intencions mai no dites, les essencials.

Per això, cal dir i escriure que una font documental d'aquestes característiques és gairebé com tot un món que s'obre, ple de mil suggeriments. Que l'estudi de l'economia és ben possible, com no ho seria, sinó, descripció detallada de cada propietat, de cada tros de terra?, amb la concreció absoluta de situar-la allà on es troba, on tothom coneix. Però -i aquí la primera dificultat- amb el topònim entès pels propis particulars d'aquell moment concret. Això significa, a nivell de metodologia, la tasca laboriosa de situar cada lloc en el seu espai concret, i d'ací el que esdevé costós. Perquè, com ara, podem arribar a saber el que hom entenia com *la figuera gran* o *el quadransell*?. Cal, de tota manera, no deixar-se vèncer, i, si no ho podem localitzar, deixar-ho així, potser una posterior confrontació portarà més lluny sobre el tema (14). I sobrepassada la toponímia, les mesures, la superfície de cada explotació agrària -heus ací un altre subjecte no genys fàcil-. I és de ben cert així. Si d'una banda diem que els capbreus estan plens d'informacions valuoses, també hem de constatar com aquestes són tan contemporànies, tan arrelades a la mateixa quotidianitat, tant, que des de la nostra òptica d'historiadors d'ara, se'ns fa gairebé increïble no comptar amb l'àrea de la peça conreada, o que aquesta vingui especificada només com *tros de terra, camp, feixa, quintana...* A voltes, però, trobem escrit que aquella zona particular és de dues o de tres jovades de bou, molt rarament en mesures com sexters o dextres; cal tenir en compte, aleshores, la gran diversitat de mesures agràries i que les equivalències en metres dependran de la cana emprada segons la comarca (15). La raó per la qual no s'especifica més pensem que és així perquè la voluntat del redactor del document era molt diferent al nostre actual interès en avaluar els tipus d'explotacions agràries. Ara voldríem saber com i en quines condicions el pagès conreava la terra, llavors, només es perseguia saber quin camperol cultivava una parcel·la en concret, i què devia al senyor, i quan estava obligat en concepte de serveis i de diners, és a dir, si actualment prima l'aspecte econòmic, en el moment de la redacció del document importava més els aspectes polítics de control dels homes i de l'exercici del poder.

Els estudis referents a l'economia agrària poden -i deuen- contenir molts d'altres punts tractats, i gairebé molts d'ells són respostos pels capbreus. Per exemple, els tan ignorats aspectes relatius a la veritable productivitat del sòl -un altre parany obscur, d'endebedades, les més, sense solució (16), almenys per les capbreuacions medievals, en la seva gran majoria molt poc especificatives-; però sí sobre qüestions tals com l'alternança de sembradures de tardor i de primavera, de grans conreats, de la importància de la vinya o de l'olivera, de la introducció o no d'arboricultura i horticultura en cultius polivalents. Tot això, i segurament encara més, surt de la lectura pacient de les confessions dels homes i dones del tres-cents propietaris o menadors de lots de terra. No només de l'estricta descripció dels béns, sinó també a partir dels pagaments de censos en espècie, d'aquesta forma comprovem com a casa nostra es recollia pinyons i es pagava amb lletnies (17), la qual cosa vol dir que els productes del bosc entraven en l'alimentació i en l'economia, i que els llegums eren també corrents en cadascuna de les àrees esmentades. En relació amb la ramaderia, estant i transhumant, la documentació ens ofereix dades realment interessants, que parlen de les possibilitats individuals de cada explotació pagesa (18), a més de referir-nos d'una forma o altra els animals que animaven la contrada, tant els destinats a l'arada com els ramats, els criats a corral i els productes que d'ells s'extreien (19).

Les indústries dites medievals hi són també presents: el molí, la ferreria i el forn tenen llur lloc propi, malgrat haver-lo de resseguir línia per línia. És a dir, que cal anar llegint confessió per confessió per retrobar-los. N'hi ha alguna que ja al començament se'ns fa més explícita, com la relativa al ferrer del castell de Mataró (20); d'altres es fa necessari recercar-les més a fons i a voltes s'amaguen a la mateixa documentació. En concret, el pagament de lloçol és ben fàcil de comprovar al capbreu de Pere de Màrgens, per la senzilla raó que aquest consta en llistats a l'inici del manual, però l'existència de molins o de forns no queda gens reflectida en aquest sol document. Per tant, caldrà, per fer un treball complet, buscar altre tipus de documentació que amplii el sol capbreu (21). Les especificacions particulars del funcionament i la manera de regentació de les indústries d'igual forma se'ns transmeten, sobretot, pel que fa a la segona meitat del tres-cents i pel Maresme; sembla ser que la que més directament es controlava per part dels senyors era la ferreria, i així queda palesat a les capbreuacions. Aquest fet respon a dues situacions històriques ben definides: d'una part, els molins ens apareixen des de molt antic en mans de particulars gairebé en alou (22), encara que llur gènesi correspongués a una iniciativa de caire senyorial; de l'altra, els forns deuien ser un semiprivilegi, ja bastant controvertit i en certa manera bastant desvirtuat com a monopoli dels feudals, car no existeix l'obligació majoritària i general estesa a qualsevol camperol d'emprar-los, i en són clarament exempts els elements pertanyents a l'estament eclesiàstic (23).

Som conscients, a més, que les confessions recollides per cadascun dels senyors feudals seran en certa forma un espill de la mateixa realitat econòmica de la contrada. Cal incloure ací la consideració de diferents especificitats comarcals, un caràcter més o menys ramader o més o menys manufacturer, així com d'especialització agrària (24), en dependència de l'accés a primeres matèries i d'empenta emprenedora de llurs habitants, i al mateix temps de mitjans de consecució adients per a la distribució dels productes, sense oblidar tampoc les tensions originades pels nuclis urbans d'importància vers el seu entorn rural (25), generadores de transformacions considerables del paisatge agrari, de demanda i de subtil però evident dominació del camp. En aquest context, caldria avaluar fins a quin punt comencen a ser presents els mecanismes protoindustrials referents a la indústria domèstica relacionada amb el món del tèxtil. Els capbreus del segle XIV encara amaguen aquests intercanvis, i en conseqüència, per a seguir aquesta evolució, seria necessari l'estudi de capbreus allunyats en el temps, o tal vegada confrontar-los amb cadastres posteriors que ens expliquin més sobre el fet progressiu del pagès que conrea el camp però que a la vegada produeix a casa, mitjançant la mà d'obra femenina i infantil dels mateixos membres de la seva família, draps de cotó o de llana. El suggeriment per a seguir el procés va més enllà de les soles fonts medievals, o sigui, cal cercar ja en època moderna quants habitants del mateix poble es registren al cens com a teixidors, peraires o drapers, i així copsar una possible gènesi, que arrenca de molt més lluny, quan la feina a la llar no havia encara adquirit el caràcter d'ofici (26), essent una feina alternativa i subsidiària. Les vies de comercialització dels productors i manufactures locals, així com la venda de peix, de tractar-se de senyories marítimes, també s'inclouen dins del manual (27); d'aquesta manera veiem com Pere de Màrgens cobra un impost de les taules que els mercaders col·loquen a la plaça els dies de mercat, i també com són peixaters i sabaters, i d'altres dels quals no tenim referència concreta, però que segurament venien una mica de tot: utillatge, càntirs, escudelles, culleres de fusta, teles de fusta, draps de la terra...

Si els aspectes econòmics són veritablement nombrosos, els corresponents a l'estudi de la societat no en representen pas cap minva. Els capbreus, originats per la voluntat del feudal de refermar el seu dret sobre la pagesia, per tot allò que pertoca al domini

i control sobre els individus, constitueixen una font eficaç i àmplia. Des de l'inici, el senyor declara quins són els privilegis que li pertanyen (28), i aquests punts acostumen a quedar molt patents en la redacció del document, gairebé diríem que formen el pròleg i la justificació. En endavant, a cada una de les confessions, les relacions senyor/camperol es senyalen amb tota exactitud, amb tota mena de detalls. Així podem anar comprovant les diferents situacions jurídiques, i fins i tot la gradació interna de la pagesia, gens homogènia (29), amb independència de càrrecs o oficis pel que fa a les qüestions relatives al grau de submissió personal. S'expliciten també els serveis obligats, els usos i mals usos als quals cada un d'ells es troben subjectes, el serveis en treball i els serveis militars, i si, excepcionalment, no els cal prestacions d'aquest tipus (30). Però la informació no acaba aquí, encara es pot anar més lluny. Només per a donar-ne una idea, hom pot comprovar la incidència de la dona en el món rural al segle XIV (31), com a *domina et propietaria*, car serà ella la que en aquest moment anirà a declarar els béns familiars davant del senyor. Els aspectes sobre la transmissió del cognom familiar i la importància del concepte de *casa* enfront de la masculinitat o femineïtat en la descendència són valoracions que sorgiran tal vegada espontàniament del mateix tractament de les fonts (32), que sens dubte poden ser ampliades i enriquides per investigacions futures, en les quals es comparin unes dades amb d'altres provinents de diferents contrades.

3. Per cloure, potser repetirem el que hem dit des del començament de la nostra exposició: són necessàries moltes més monografies locals que aclareixin aquest espai encara mal conegut del món rural català en època medieval, i, per què no?, en època moderna. No volem dir tampoc que manquin estudis seriosos, però reivindicuem un coneixement correcte de les fonts que tenim al nostre abast, esperant una atenció per part de la historiografia. Problemes com el de la tinença camperola, l'avaluació correcta de l'evolució dels alous, el caràcter de les restriccions feudals imposats a uns i altres, el veritable valor de la renda feudal, els moments d'expansió i contracció econòmica al món rural, les tensions produïdes pel binomi ciutat/camp; a nivell general, resta encara per a fer al Principat. Un treball necessari de síntesi que, sens dubte, ha de basar-se en treballs comarcals i situacions específiques, diferents unes d'altres, copsant-ne les seves diferències i tractant alhora de veure-hi el perquè d'aquestes variacions, els mòbils que les provocaren i les relacions de poder, de dominació i de submissió que feren uns pagesos distints a d'altres, de la mateixa manera com existiren uns feudals més capaços d'exercir aquests mecanismes, i també les raons i les tensions que produïren minves de control sobre els homes i sobre la terra. A partir d'aquests indispensables treballs particulars podrem arribar a una valoració acurada de la nostra història agrària, alhora que, de ben segur, podrem donar noves hipòtesis sobre la crisi baix-medieval i el feudalisme català.

Coral Cuadrada i Majó

NOTES.

1.- El més recent debat sobre història local fou el de *L'espai viscut*, celebrat a València el prop passat mes de novembre. Allí es donaren opinions contraposades, sobretot a partir de la ponència de Paulino IRADIEL, *Local i general: categories històriques*, en la qual no considerava de gran importància ni necessitat els estudis locals, tesi rebatuda per d'altres participants, entre els quals hi havia Guy BOIS, *Camp i ciutat en el món preindustrial*, que reivindicava els estudis microhistòrics tant com els macrohistòrics, en dependència de la problemàtica tractada. Un resum del Col.loqui ha estat publicat a *L'Avenç*, núm. 121, 1988, plects d'història local núm. 18. Diem que les motivacions que basen aquesta comunicació corresponen a certs plantejaments actuals que responen vers on gira la nostra historiografia, al·ludint d'aquesta manera a la dicotomia Història general/Història local, sabedores del rebuig o menyspreu d'algunes maneres de fer història provinents d'estaments acadèmics que menyspreen però que no donen tampoc alternatives prou encoratjadores per a futures generacions. En aquest sentit, cal tenir en compte les consideracions de Pierre GUICHARD en el Dossier en referència als 750 anys, un aniversari incòmode publicat a *El Temps*, núm. 225, en el qual el seu article titulat *Una mirada estrangera a la història dels valencians*, p. 66-70, planteja les dificultats i problemes des de l'òptica de l'investigador aliè a molta de la problemàtica del país valencià, però introduint-hi una valoració molt correcta de les possibles aportacions de diferents punts de vista per a tractar una mateixa temàtica, fent balanç del que significa la història local, l'objectivitat històrica i les darreres trobades entre estudiosos de casa nostra i foranis. D'altra banda, al Col.loqui de *L'espai viscut* es presentaren opcions com la *local history* anglesa o la *microstoria* italiana que, als nostres ulls, són formes distintes d'anomenar la mateixa cosa, sempre i que entenguem per *història local* la que es preocupa de l'anàlisi concreta i de les problemàtiques noves que qüestionen o corroboren la història global. També hem de ressaltar la necessitat d'enfrontar resultats provisionals d'investigacions locals amb estudis d'altres llocs i temps diversos per veure l'impacte dels esdeveniments locals sobre el context general.

2.- Extreta de la veu *capbreu*, *Gran Enciclopèdia Catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana S.A., 1973, v. 4, p. 318.

3.- PONS i GURI, Josep M. *Les col·leccions de costums de Girona*. Barcelona: Fundació Noguera, 1988, p. 127.

4.- Un breu repàs a l'inventari de la Batllia General de Catalunya, a l'arxiu de la Corona d'Aragó, ens mostra de forma contundent la riquesa documental de la font que analitzem. A la classe 1a. anomenada *feudos* n'hi ha tres, de capbreus; però a la classe 2a., que porta per títol *derechos enfitéuticos*, als *Apeos generales* n'hi ha tretze, i als *Apeos* que ja citem al text i d'altres -amb les referències Bb, Bc, Bd, Be, Bf, Bg, Bh, Bi, Bj, Bk i Bl- en localitzem 151. Hem de considerar, a més, que aquesta secció encara no està acabada d'ordenar, o sigui que aquest total pot incrementar-se fàcilment. Per a una visió general, *vid* Federico UDINA, *Guía del Archivo de la Corona de Aragón*, Madrid: Ministerio de Cultura - Dirección General de Bellas Artes y Archivos - Dirección de los Archivos Estatales, 1986, p. 214, 217, 219, 300, 396, 398, 405.

5.- Arxiu que cataloguem en l'actualitat amb un equip d'investigació format per M. Pilar FRAGO, Joan GISPÉRT, M. Dolores LÓPEZ, Nieves LÓPEZ, Judit Llopart, Hug PALOU i Martí SUNYOL, dirigits per Coral CUADRADA.

6.- CASTILLO, M. Josep. *Els capbreus d'Argenton i Vilassar dels segles XIV i XVI*, tesi de llicenciatura inèdita, Universitat de Barcelona, 1987.

7.- RIU, Manuel. *Op. Cù., Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos. Miscelánea en honor de Josep Maria Madurell i Marimon*, Barcelona, 1977, p. 103-128.

8.- SERRA, Eva. *Evolució d'un patrimoni nobiliari català durant els segles XVII i XVIII. El patrimoni nobiliari dels Sentmenat, Recerques. La crisi de la societat agrària*, 5; ídem, *El règim feudal català abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe, Recerques*, 10, 1980, p. 17-32. Ambdós resums de capítols de la seva tesi doctoral *La societat rural catalana del segle XVII: Sentmenat, un exemple local del Vallès Occidental (1590-1729)*, publicada amb el títol *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII*, Barcelona: Crítica, 1988.

9.- MARQUÈS, Josep M. *Viloví d'Onyar a través del capbreu d'en Ramon Malars, Estudis d'Història Agrària*, 5, 1985, p. 27-51.

10.- Malauradament encara no publicades, i de les quals hem de tenir en compte: Elisenda GRÀCIA, *Món agrari a la Plana de Vic al s. XIV*, M. Josep CASTILLO, *Capbreu vell de les rendes d'Argentona i Vilassar: una font per a l'estudi de la baronia dels Desbosc al segle XIV*; Assumpta SERRA, *Situació pagesa a finals del segle XIV a través d'un capbreu de Rupit (Osona) de l'any 1379*; Coral CUADRADA, *La pagesia medieval, una classe homogènia? (Anàlisi de la condició social dels pagesos del Maresme, segles XIII-XIV)*, comunicació que serví de plantejament previ al capítol referent a la propietat pagesa de la nostra tesi, cf. *El Maresme Medieval: les jurisdiccions baronals de Mataró i Sant Vicenç/Vilassar (hàbitat, economia i societat, segles X-XIV)*, Premi Iluro 1987, Barcelona: ed. Rafael Dalmau, 1988, p. 513-523.

11.- CASTILLO, M. Josep. *Aproximació a l'estudi d'una propietat. Els Roig de la Penya al Mataró dels segles XVI-XVII, IV Sessió d'Estudis Mataronins. Comunicacions presentades*. Mataró: Museu-Arxiu de Santa Maria - Patronat Municipal de Cultura, p. 59-76.

12.- LLOVET, Joaquim. *La nòmina de les famílies de Mataró i l'excavació del lloçol segons el capbreu de Pere de Märgens, Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, 32, 1988, p. 4-9.

13.- CLAVÉ, Josepa. *Recull d'onomàstica d'un capbreu del terme de Corbera de l'any 1566, Societat d'Onomàstica. Butlletí interior*, XXXIV, 1988, p. 36-43.

14.- És convenient, en aquest cas, la confrontació amb cadastres més moderns, tal com Marc BLOCH aconsellava, *La historia rural francesa*, Barcelona: Crítica, 1978, p. 54-55.

15.- Si tenim la sort de comptar amb indicacions o plànols posteriors que ens forneixin d'equivalències, podem arribar a suggerir mesures més concretes, com ho fèiem a la nostra tesi doctoral, *El Maresme...*, op. cit., p. 76-82. Un estudi molt interessant en relació a les mesures de les terres és el realitzat per Mariona FAGES, *Sant Pere de Premià. Un exemple de la distribució del sòl en una comunitat rural del Maresme a l'Alta Edat Mitjana, Acta/Mediaevalia*, núms. 7-8, Universitat de Barcelona, 1986-1987, p. 81-131.

16.- No comptem amb dades documentals tan riques com les que apareixen per exemple a Itàlia, o n's'ha pogut arribar a calcular els rendiments per unitat de sembradura, vid Massimo MONTANARI, *Rese cerealicole e rapporti di produzione, Campagne medievali. Strutture produttive, rapporti di lavoro, sistemi alimentari*, Torí: Einaudi, 1984, p. 55-85, amb abundant bibliografia italiana, francesa i anglesa sobre aquest tema.

17.- CUADRADA. *Op. cit.*, p. 44 i 168-180 per a una visió general dels conreus medievals al Maresme.

18.- CUADRADA. *Op. cit.*, p. 333-337, taules on s'especifica de quin tipus de bestiar aratori gaudia cada mas del castell de Mataró.

19.- CUADRADA. *Op. cit.*, p. 630 i 217-219.

20.- CUADRADA. *Op. cit.*, p. 120-130. Sobretot en relació al pagament del lloçol, o dret que tenia el senyor feudal sobre el monopoli de la ferreria.

21.- CUADRADA. *Op. cit.*, p. 131-137.

22.- Aspectes que hem ressaltat en un altre treball resum o extracte dels capítols de la tesi relatiu a les transformacions paisatgístiques, *vid* Coral CUADRADA, *El paisatge i l'organització del territori al Maresme medieval*, col.laboració al llibre dirigit per Jordi BOLÓS amb el títol *El paisatge i l'organització del territori a la Catalunya medieval*. (En premsa).

23.- CUADRADA, *Op. cit.*, p. 131-132.

24.- Un exemple d'explotació intensiva de la vinya, ens l'ofereix Josep FERNÁNDEZ TRABAL a la seva tesi de llicenciatura inèdita, *Els Bell.lloc de Girona*, Universitat de Barcelona, 1984; en la qual publica un interessant article amb el títol *Formació del patrimoni rural de la família Bell.lloc de Girona, 1302-1398. De mercaders a terratinents, L'Avenç*, núm. 94, 1986, p. 42-47; on mostra les inversions de la família en el negoci del vi, amb direcció *empresarial* i un clar concepte mercantilista.

25.- Sobre aquests aspectes, hem presentat recentment una comunicació al Congrés *Les sociétés urbaines dans la France méridionale et la péninsule ibérique au moyen âge*, organitzat per la *Maison des Pays Ibériques* i el *Centre National de la Recherche Scientifique*, amb el títol *L'expansion de la cité de Barcelona vers les seigneuries féodales de sa contrée (s. XIII-XIV)*. (En premsa).

26.- Els suggeriments referents a la protoindústria començàvem ja a insinuar-los a *L'expansion...*, *op. cit.* El tema del paper de la dona i dels infants en relació al treball en el món rural, l'exposàvem amb major amplitud a la conferència *Poder, producción y familia en el mundo rural catalán (s. X-XIV)*, donada a Madrid al CSIC, en el Seminari de *Relaciones de poder, de producción y de parentesco. Castilla y León, siglos X-XV*, dirigit per Reyna Pastor. (En premsa).

27.- CUADRADA, *El Maresme...*, *op. cit.*, p. 325.

28.- Són ben clars a ambdós capbreus analitzats; tant Pere Desbosc com Pere de Màrgens palesen una voluntat transparent en deixar molt específicament els drets dels quals gaudeixen, *cf.* CUADRADA, *El Maresme...*, *op. cit.*, p. 321-355.

29.- CUADRADA, *El Maresme...*, *op. cit.*, p. 513-523.

30.- CUADRADA, *El Maresme...*, *op. cit.*, p. 633.

31.- El rol de la dona respecte a la propietat fou la problemàtica tractada a la nostra comunicació al *I Col.loqui d'Història de la Dona*, amb el títol *La dona com administradora de béns: el món rural al Maresme (s. XIII-XIV)*. (En premsa).

32.- En relació al protagonisme de la masculinitat o de la femineïtat al moment de la transmissió de béns patrimonials, algunes hipòtesis venien donades a la nostra tesi, *cf.* *El Maresme...*, *op. cit.*, p. 523-600. Hipòtesis a les quals donàvem explicacions ampliades a un marc geogràfic més important en la comunicació conjunta amb Pilar FRAGO, *Les estructures familiars camperoles a la Baixa Edat Mitjana: unitat o diversitat?*, *VII Jornades d'Estudis Històrics Locals*, Palma de Mallorca. (En premsa).